

Вступна нотатка

Вибрані листи Ігоря Костецького, оригінального драматурга і літературного критика, до поета Вадима Лесича розповідають в основному про їхні взаємини під час праці над виданням збірки Крейдяне коло Вадима Лесича, яка, без уваги на анотовану дату 1960 р., появилася справді 1961 року. Ці листи цікаві не лише тим, що віддають пластично характер їхнього автора, але й тим, що розглядають проблеми перекладацького цеху, проблеми стилю літературного твору і функцію мови в творчому процесі.

Листи ці частинно віддають також тодішній літературний клімат; де-не-де проникають різні штрихи окремих літературних статей. Все це, зрозуміло, речі суб'єктивні й тим самим податливі до перебільшень та розходжень з дійсністю. Але оба колишні приятелі, Костецький і Лесич, сьогодні вже покійні, і їхні вчинки та вислови можна приймати з історичною розважливістю.

Листів Вадима Лесича до Костецького нема; але його постать, постать людини вимогливої і принципової, помітна в кожному листі. Листи ці друкуються без правописних і стилістичних змін. Пропущено лише нелітературні, тобто побутові або етикетні місця; ці пропуски позначені трьома крапками в дужках — [...].

Ред.

Айб/Ансбах, 30.12.1958

Дорогий Пане Вадиме!

Прийміть і від нас Ви з родиною сердечні побажання всього найкращого в Новому Році і Веселих Свят Різдва Христового.

Моя стаття про "Розмову з батьком" уже готова (називається "Стаття про вірші") і, як я гадаю, буде вміщена в мюнхенській "Українській літературній газеті" відразу ж по тому, як закінчиться дру-

ком моя ж “Стаття про роман” (про “Буйний вітер” Багряного, перша частина якої вже побачила світ у ч. II за рік 1958).

Нехай Вам щастить доля й у дальших Ваших починаннях. Мені було нескінченно приємно, коли відомий Вам либонь із статей в “УЛГ” Еммануїл Райс, пишучи мені про свої враження від поезії Зуевського, зформулював це так:

“...Особисто мені було так само приємно констатувати в його новій книжці еволюцію до розумно, по-лесичівському збагненого модернізму”.

Райс — надзвичайно вдумливий та оригінальний критик, до того ж і впливовий чужинець. Він готує в Парижі до друку антологію української модерної поезії у своїх французьких перекладах. Сам він — російсько-польсько-французької культури, юдаїст, але з симпатіями до католицизму, принциповий антибільшовик і рояліст. Цікава синтеза, правда ж? До українства його навернув покійний М.М. Глобенко.

Ще раз: усього найсвітлішого! Сини нехай ростуть здорові.

Щиро Ваш
Костецький

Айб/Ансбах, 21.8.1959

Дорогий Пане Вадиме!

Це справді велика шкода, що я не сповістив Вас свого часу про плян видання Льорки в українських перекладах, що мало б містити також і поезії, складені з приводу Льорки. Ваш прекрасний вірш, таким робом, не потрапив до видання, про що я дуже жалкую.

Щоб уникнути такої ситуації на найближче майбутнє, дозволяю собі повідомити Вас, що під цю пору я готую до друку велике репрезентативне видання Езри Павида в українських перекладах. Якщо, отже, Ви маєте щось готове або є в намірі щось із нього перекласти, прошу мати на увазі таку можливість. Самозрозуміло, Ваші переклади знайшли б у цьому виданні найгостинніше прийняття. [...]

Моя стаття про “Розмову з батьком” зазнала стану драматичної перерви. Справа в тому, що на початку року я взявся був її переробляти ще раз від самих основ. Причиною було те, що коли її варіант (другий) був уже цілком готовий до друку, я саме працював над коментарем і примітками до Езри Павида, послуговуючися для цього широким матеріалом з української і чужої поезії. Мені йдеться в цьому виданні запропонувати цілковито нове визначення поетичного, зокрема — у відрізненні від прозового. Думки з цього приводу вистали, склалися в концепцію, і мірою зміцнення концепції я почав, зокрема, відкривати й у Вашій збірці цілий ряд моментів, до яких ще рік тому був сліпий або принаймі півсліпий. Саме з огляду на це я й

вирішив на матеріалі Вашої збірки написати статтю взагалі, і під цим кутом зору і почав її переробляти [...], та закінчити її під цю пору не маю ніякої можливості через невідступні поточні речі, яким до кінця року немає кінця. Звичайно, кажуть: “узявся за гуж...” Я й не нарікаю. Та факт є фактом, хто взявся відразу, як кажуть у Советах, “працювати на кількох станках” (для мене це — журналістична, перекладацька, видавнича, ну, і, зрештою, моя письменницька праця), не мавши ні секретарок, ані грошей, щоб цих секретарок утримувати, — і не тільки секретарок! — повинен “поносити консеквенції”, як кажуть галичани.

Ну, й от...

Та як тільки, Дорогий Пане Вадиме, на фронті тієї статті буде щось нове, сповіщу Вас негайно, а головне, негайно почну давати їй рух.

Є й ще один момент. З роками я почав писати незрівнянно повільніше. Розвинулась неймовірна боязнь шаблону. Напишеш кілька речень, та й починаєш відкривати в них копи неперетравлених фразеологізмів, чапленкізмів, сварогізмів і тд. Пишу “неперетравлених”, тому що це теж проблема поезії, якої я торкаюся в статті: проблема розсунення, підбудови, поновленого поетичного переомислення якоїсь групи слів, наприклад — приказки абощо.

Це, звичайно, важко пояснити в листі. Воно має бути обґрунтоване у статті. У всякому разі, я прагну конче, щоб і стиль статті дорівнював предметові й був його гідний. Дозвольте тим часом привітати Вас з усього серця, побажати Вам, Високошановній Дружині й козакам усього можливого добра. Моя дружина* душею приєднується до цього побажання.

Щиро й сердечно Ваш

Айб/Ансбах, 12.10.1959

Дорогий Пане Вадиме!

Поспішаю по змозі точніше відповісти на невіршені або неясні для Вас питання, як я собі уявляю їхню розв’язку. [...]

З будь-якої винагороди моєї редакторсько-коректорської праці я категорично зрекаюсь. Весь наклад має піти на Вашу матеріальну користь — для підтримки Вашої екзистенції з Родиною або для утворення можливої бази дальших Ваших публікацій. Ми з дружиною вирішили це твердо.

Моя передмова буде дуже велика, щонайменше 40 стор. машинопису, тобто щонайменше така, як і у виданні Зуєвського, що ста-

* Елізабет Котмаєр, німецька поетеса й перекладачка.

новить приблизно 25 стор. друку. Тим то бажано мати Ваших віршів якнайбільше, щоб вони становили у виданні щонайменше дві третини супроти однієї третини передмови. Але я думаю, що за час підготовки Ви створите ще кілька віршів. Якщо врахуватй, що кожен вірш починається з своєї сторінки, то Вам варт було б створити ще яких 10 поезій. — Передмова, як Ви знаєте, первісно була задумана як рецензія на “Розмову з батьком”, у ході ж писання розрослася до принципової статті. Тому я хочу приписати до цієї передмови ще одну маленьку передмову, яка б розповідала роль становлення цієї статті і про виникнення ідеї видання. А в кінці я додав ще кілька абзаців, стосовних до даної збірки. Таким робом, стаття моя становила б щось наче міст між Вашою попередньою збіркою та теперішньою. [...]

Подати наприкінці зразки перекладів іншими мовами — наша повна не тільки згода, а й зустрічна пропозиція. Дружина з приємністю перекладе вибрані Вами зразки німецькою, а я російською мовами. Думаю, що при цьому варт було б різним перекладачам робити переклади не тих самих текстів (або не тільки тих самих), щоб перекладна частина являла собою щось наче продовження збірки у вигляді радіального випромінювання. [...]

Просіть Патріцію, щоб зробила англійські переклади. Але дайте їй щось із верлібрів, бо вони (як мені признався сам Юрко Тарнавський) не надто сильні в римах і метрі. [...]

Тим часом же, Дорогий Пане Вадиме, прийміть наше щире привітання для Вас і Родини, будьте здорові, сильні й бадьорі. До дальшого!

Ваш

Айб/Ансбах, 19.12.1959

Дорогий Пане Вадиме!

Я вже заклеїв був листа мого до Вас (останнього), коли надійшов саме лист від п. Райса. Я не хотів більше відкривати листа, а написав на конверті. Було в мене так: “e letр from Mr. Райс. гі вілл транслейт”. Але пані в поштовому віконці, якій я надавав листа і яка славиться тут тим, що вміє по-англійському, категорично зажадала від мене, щоб до “транслейт” я додав ще наприкінці “д”. З дамами, як відомо, не сперечаються, і я лише попросив її, щоб вона зробили це сама, бо не хотів наражатися на вічну ганьбу (“вілл трайслейтед”!). Будьте ж мені свідком, що “д” стоїть іншою рукою приписане.

Але це, звичайно, не важливо.

Наводжу стосовне місце з листа п. Райса в достотному перекладі з російської мови. Оскільки в ньому йдеться про приватні судження, нехай, прошу, зміст залишиться в межах Вашої Родини. Порушую

дискретність виключно лише для того, щоб Ви, в даному разі особа зацікавлена, знали правду про справжній погляд Райса на справу. Отже:

“Вадима Лесича вельми шаную як поета — він уже м.б. найкращий з емігрантів, після Барки, але Він зростає далі і розвивається краще, ніж Барка. Він український Рільке, темпераментом і тематикою, нехай він і не дорівнює (звичайно!) Рільке калібром. Але ще може до нього дорости. “Розмова з батьком” (в листі Райса назва збірки цитується по-українському. — І.К.) була вже великим кроком вперед. Сприяти виданню нової його книжки я вважаю для себе за честь”.

Свої переклади з Ваших речей він хоче також вставити як ілюстрації для своєї французької статті про українську поезію ХХ сторіччя, над якою статтею під цю пору він працює.

До речі, я особливо згоден з ним цілковито в оцінці Барки супроти Вас. Він (Барка) загрожує затвердінням. Уже протягом років я не втомлююся йому повторювати, мовляв, варт йому — грубо висловлюючись — “змінити платівку”. Найгеніяльніші речі можуть загинуть від одноманітності. Я йому раджу вдатися на кілька років до перекладів, щоб вирватися з поетичної манери, в яку він так грузько заангажувався.

Це, все, самозрозуміло, також між нами. Вам, людині свідомій, я можу сказати незрівнянно більше, ніж недосвідченому пташеняті, яке не знає справжньої ціни слави, окричання і невизнання. Ми з Вами можемо про ці речі спокійно розмовляти як технологи.

Та не ховаю, однак, радості, що маю змогу Вам це сповістити.

Глузд присвяти збірки Вашій Шановній Дружині я збагнув саме так, як Ви це пояснюєте у останньому Вашому листі. Те, що я, може, дещо патетично на це зареагував, могло статися з того, що я поспішав, писавши листа, а коли поспішаєте, то відомо, пишете більше, ніж треба, і не тими словами, якими треба. Це давня істина.

Між іншим, у цьому лежить і одна з головних причин, чому так довго пишеться стаття про Вас, яка тепер має стати передмовою до “Крейдяного кола”. Я хочу, щоб вона була зразковою з погляду якщо не таланту, то принаймні ощадного виразу важливих речей на тлі страхітливо неощадної української мови. (Чи звернули Ви, до речі, увагу на те, що справжніх журналістів ми не маємо саме через це невміння ощадно висловлюватися.)

У всякому разі гарантую: стаття не запізниться на той термін, коли будуть готові переклади і взагалі база для друку. Переписану на легкому папері, я вишлю Вам її тоді летунською поштою на санкціонування. [...]

Щиро Ваш

[...] Дозвольте спершу про речі, які ще потребують з'ясування. І насамперед — щодо моєї статті.

Я міг би погодитися з цілим рядом деталей, що їх Ви бажали б змінити. Так, наприклад, з епітетом “грубіше” у застосуванні до російської мови. Я його застосував цілком свідомо. “Грубішість” можна продемонструвати на першому-ліпшому елементарному прикладі, приміром на ряді відповідників: рос. “девушка” — наше “дівчина”, димінутив першого, “м'якого” ступеня: рос. “девчушка” — наше “дівчатко”, “дівча”, димінутив дальшого ступеня: рос. “девчонка” — наше “дівчисько”. Відносна, щоразова г о с т р о т а тут та сама, рівновелика, але при прямому зіставленні “девчонка” таки грубіша за “дівчисько”. Та, з огляду на нетотожний відтінок слова “грубий” у двох наших основних говірках — західній та східній — т.т. “грубий” як “товстий”, “дік” і “грубий” як “брутальний”, “гробіян” — я погодився б на це, в даному випадкові не зовсім точно означення “гостріша” замість “грубіша”.

Але справа не в тому. Ви маєте цілковиту слухність, коли пишете, що моя стаття переважно кидає світло на питоменності поетичного ремесла, “а значно менше на енергетичні поетичні якості, на внутрішні елементи творчої виснаги, на джерело”. Ви слухні тому, що я справді фахівець ремесла, але ні в якому разі не спеціаліст оцінок за “наснагою”, за “енергією” та за іншими, для мене позалітературними критеріями, — не кажучи вже про те, що я ніякий не спеціаліст ідей. Цим усім я охоче — і то дуже охоче! — поступаюсь іншим критикам і заздалегідь визнаю їм право першости. За собою маю амбіцію залишити право першости у ділянці, звичайно в українській критиці не практикованій.

Це не значить, що я не цікавлюсь ідеями. Але це значить, що говоривши про ідеї в поезії, я можу найвище говорити, як саме поет перетранспонував ідею у своїй творчості. Це так чи так зводиться до питання про техніку, а не про саму ідею. Бо саму ідею, напр., що ми лише гості на цій землі, перед Вами вже висловив був Шекспір, ще перед ним Марк Аврелій, ще перед ним Сенека і так далі, аж до Еклезіяста й давньоєгипетської “Розмови розчарованого з своєю Ка (т.т. душею)”. Це все, повторюю, мене цікавить, але це не та ділянка, в якій я міг би сказати щось нове.

Крім того, я маю свій стиль писання. Він дається мені не легко (я не належу до категорії скорописів, і те, що пише який-небудь Сварог за годину, я — кількісно, звичайно, — пишу протягом трьох-чотирьох тижнів). Через те я надзвичайно чіпляюсь до кожної своєї фігури, до

кожного речення — і надзвичайно неохоче щось змінюю (наприклад, замість мого “накопичення” пропонуване від Вас “нагромадження” або заміна слова “очевисто”, яке, на мою думку, не більший польонізм, ніж “принаймні”, і яке вживаю просто тому, що “очевидно” у західній говірці означає “самозрозуміло”, “авжеж”, а у сх. говірці — “мабуть”, “либонь”, “можливо”, т.т. — я знову уникаю нечіткого значення слова у загальноукраїнській мові). Ті чи ті слова, на яких я, по багатьох переписуваннях і виправленнях, нарешті спинився, важать для мене так само, як для Вас слова, підібрані під певний евфонічний ряд.

А ще до всього таке. Шерех, якого Ви захищаете, не посоромився був в “Українській літературній газеті”, пишучи про одну збірку, притягнути мене, як то кажуть, за волосся, та ще й нечувано хуліганським способом (натяки на “пияцтво” тощо). Нерви в мене загалом міцні, і я вмю чекати. Але коли вже дочекався, коли маю нарешті після 15 років абсолютно ні від кого не залежне видавництво, то ... то, здається мені, маю повне право судити інших так, як вони судять мене. Зрештою натяк на Шереха у фусноті далеко поступається його випадові “грубiстю”, чи, якщо завгодно, “гостротою”. Я дуже суворо відрізняю Шереха-мовознавця від Шереха-критика. Перший — справжній науковець. Другий — дуже невитриманий аматор, плутаний, самозабезпечений, без жодної провідної концепції, без будь-якого критерія, а так — “усього потрошку”. [...]

І ось тут, мабуть, і головна точка нашого з Вами “конфлікту”. Вас я розумію, коли Ви не хочете ангажуватися у війну між “провідним критиком нашої доби” та мною. Але варт зрозуміти й мене, що я хочу, нарешті, внести ясність у питання, де кінчається літературознавство і починається дешева патетика. Вас я розумію, що моя “полеміка” проти Вас у виданні Вашої збірки видається Вам недоречною. Але варт зрозуміти й мене, коли я хочу закласти щось наче лябораторію або цех майстерзингерів, з атмосферою справжнього ремесла, з плеканням культу фаховости, а, отже, й з неунікненними дискусіями, взаємною критикою — без образ і без дифамації, — з зустрічами різних поглядів та переконань. Вас я розумію, коли факт існування української мови у світі видається Вам доведеним. Але варт зрозуміти й мої почування, коли ось дослівно цими днями я прочитав в одному каталозі музичних платівок таке: “Мельодіс анс Руслянд: україніше Фолькстенце”. І так далі.

Тож варт знайти якийсь вихід із цього, здавалося б, безвихідного становища, коли йдеться про різні погляди — Ваші й мої — на ряд важливих моментів моєї статті. Вихід, як мені здається, я знайшов найпростіший. Статтю треба вилучити, так би мовити, з юрисдикції (в тому числі, самозрозуміло, і фінансової) видання Вашого

збірки, а видати цілком окремо, як річ, яка носить моє ім'я,* а тим самим і мою відповідальність. Стаття, отже, стоятиме в якомусь зв'язку з Вашою збіркою, оскільки в ній йтиметься про Ваші поезії, але в переробленому початкові її говоритиметься, що її варт розглядати як окремих опус для себе. Певну кількість примірників я Вам по виході її у світ вишлю, і Ви зможете тоді на Вашу вподобу розсилати їх чи то разом із збіркою, чи з часовим проміжком, а чи й зовсім не розсилати. І ось так і зробимо.

У цьому зв'язку цитату з статті в англomовній анотації варт:

1) Або зовсім викреслити, від слів "Фром дзе ессе —" включно до слів "мейкз юз оф."

2) Або ж змінити так: замість "Фром дзе ессе" — "Фром ед ессе", а наприкінці речення викреслити "ін дзіс едішен".

До англomовної цитати: чи не варт і в ній подати, на самому кінці, але ще перед зазначенням кількості накладу: "Кавер дісайн бай Богдан Доманик"? Якщо так, то прошу подати, як пише мистець себе сам англійськими літерами. (Поза тим, я не забуду подати це на своєму місці по-українському, а виконання обкладинки дружина доручить друкарні зробити точно за вказівками мистця, переказаними у Вашому найновішому листі.)

Прошу сповістити щодо цієї анотації те, про що я запитую, по зможі скоріше, бо вона стане на одну з перших сторінок першого аркуша, а я вже хотів би робити макет і приступати до друку.

В англomовній анотації, наприкінці стоїть, до речі, "сач" з "а", тоді як, звичайно, мусить бути "у". Це я виправляю. (Речення починається: "Сач із дзе кайнд —")

До інших справ.

Мені дуже прикро, Дорогий Пане Вадиме, що всі мої пропозиції, розвивані в ході обговорення пляну збірки, принесли Вам хвилювання аж до того ступеня, що Ви мусіли звернути увагу на стан Вашого серця. Я, пробі, не мав наміру Вас хвилювати, а прагнув лише до єдиного: зважити всі можливості, щоб зробити збірку якомога всебічнішою.

Отже:

1) Переклад Коха не буде включений у розділ перекладів. Він буде згаданий лише у статті — там, де Ви його вставили.

2) Нотатка проф. Рудницького не буде вміщена. Хоч це й дуже шкода. Необізнаний читач, отой, що думає, мовляв українські танці належать до російської культури, взявши Вашу книжку в руки і побачивши, що в ній є переклади з української російською, подумає, що це якась шарлятанерія. Такий випадок був у мене з книжкою Зуєвського.

3) У решті (т.т. поза тим, про що прошу Вашої негайної відповіді) тексту англomовної анотації не буде зроблено ніяких змін.

4) У "Смерті вигаданого Гамлета" буде стояти: "І де ж, Гамлете, тобі подітись?"

5) Панові Райсові, ще перед тим як Ви вишлете йому дедиковану збірку, подякую у Вашому імені (і з Вашого доручення).

6) Замість “цвіт” усюди буде стояти “квіт” (крім одного випадку, коли у Вас говориться про “цвіт” у розумінні “цвітіння”, т.т. говориться правильно).

7) Черговість перекладів французькою та російською мовами вирішу, згідно з тим, що Ви даєте на це санкцію.

8) Якщо Ви, отже, нічого не маєте тепер проти (так я зрозумів з листа з 16. цм.), то перед відділом перекладів я зазначу про авторизацію Вами перекладів.

Це, отже, речі позадискусійні. Ще дві, мовити б, напівдискусійні:

1) Звичайно, рос. “задворки” це не “одвірки”. “Одвірок” по-рос. називається “дверной косяк” (“полог” це не те, а завіса з важкої матерії, переважно при вікні, — завіса, яка не розсувається, а спускається, зрештою, старомодна завіса). Але конче треба додати “дверной”, бо косяк ще може бути коней (т.т. певна кількість коней, якою свої стада зраховує власник) і є ще “косяк” риб (теж у розумінні гурту, щоправда, незліченного). Це, отже, один з тих випадків, коли наша мова спромагається на чудову економію (ощадність) супроти мови росіян, коли, напр., те, що по-рос. зветься “литейный завод”, по нашому зветься просто “ливарня”, і тд. Тож як тут бути? Можна сказати:

И тёмные брёвна дверных косяков

але тим видовжити розмір рядка супроти оригіналу, та й взагалі рядок розпливається, втратить оту ударність, що є в первотворі. Можна б, щоправда, сказати просто:

И темные бревна дверей

але це буде узагальнення, абстрактизація, якої в поезії варт уникати всіма засобами. Треба, отже, тут якогось учуднення образу, а водночас евфонічної організації, яка б бодай якоюсь мірою врівноважувала чудове звукове зіставлення первотвору: “бервена одвірків”. Я ще подумаю над тим.

2) “Моче-пивных испарений” це не уодносторонення, а, навпаки, те, що називається семантичний перенос. Для російського вуха це буде виразно асоціюватися з словопоняттям “моче-половой”, т.т. “сечо-статевий”: специфічний лікарський фах, відомий напис на шильді при дверях лікаря. Отже: це утворення атмосфери, про яку йдеться в цій частині циклу — атмосферу пияцтва, сексу (похоті) та виливання лишків, ну й відповідно запаху.

Ще одне пояснення, на випадок, якщо я неточно висловився вгорі про вилучення статті з “юрисдикції” видання збірки також і фінансової. Тим я хотів єдино сказати, що збірка від того зменшиться

на цілий аркуш (друкарський), і видання її коштуватиме ще дешевше. Щодо можливих наших фінансових внесків на видання Вашої збірки, то умова наша лишається незмінно в силі.

Оце, здається, тим часом і всі справи. Прошу Вас наполегливо про якомога скоріше санкціонування змін в англomовній анотації (щодо цитати і щодо автора обкладинки). По тому відразу приступлю до укладання макету для друкарні. [...]

Щиро Ваш

Айс/Ансбах, 18.1.1961

Дорогий Пане Вадиме!

Знову затримався і з відповіддю (на Вашого листа з 31.мр^р), і з виданням Вашої книжки. На те дві причини, що їх тут нижче подаю і щодо яких бажав би дійти з Вами повної згоди. Гадаю, що це вже був би справді останній бар'єр, подолавши який, Ваша книжка могла б просто вийти на свій притаманний шлях. Отож:

1. Справа в тому, що я вже давно листуюся з п. Єжим Немойовським, польським модерним поетом і перекладачем Езри Павнда (див. у додатках до мого видання Е.П.), який мешкає в Лондоні. Він надзвичайно прихильно наставлений до нас і до нашої культури, ба й політично є "білим круком" чи то "анфан террібль" серед поляків. Я звернувся до нього з проханням перекласти пару Ваших поезій для додатків збірки, і він, ознайомившись з оригіналами, охоче на те погодився.

У листі з 27 листопада мр. він написав мені достотно так:

Przekład z Wadyma Lesycza zrobie z duża przyjemnością: jest to, jak widze, świenty, wrażliwy i umiejący przekazać walor zmysłowy poeta. Widzi i wciela, co widzi, bęzsrednio w wiersz. Kłopot będzie z ostatecznym wyjaśnieniem słów, bo jak widze, można na dwa i trzy sposoby tłumaczyć i za każdym razem jest to jeszcze poezia. Te dwa języki są tak cholernie sobie bliskie, że czasem pozostają niepochwyne różnice w znaczeniu - -

Тепер, отже, ці переклади готові. Додаю їх у копії для Вас (як і в усіх інших випадках, копії ці. Ви не потребуєте пересилати мені назад). Як бачите, він переклав повнотою цикл "Гарлем".

На самому початку я мав намір зробити Вам несподіванку з тим (у виданні Зуєвського, наприклад, уся додаткова частина була надрукована без відома автора, як свого роду приемний йому презент). Але оскільки Ви бігом нашого листування входили в усі подробиці не тільки мистецького характеру, але й поліграфічного, я, самозрозуміло, не почував себе управненим робити такі несподіванки і, отже, відкриваю Вам "таємницю" задалегідь. Поготів, що на титулі додатку має стояти про авторизацію Вами перекладів, ну а цей поль-

ський переклад Ви будь-що-будь змогли б цінувати ліпше, ніж будь-хто інший (у тому числі, звичайно, я — найменше). Тож проситиму Вас про швидку реакцію і апробацію. Польські переклади йшли б перед російськими (т.т. ці останні йшли б на самому кінці).

2. Я ще й ще раз передумав справу мого есею про Ваші вірші. Для вміщення в журналі чи газеті він не надається, тому що — з огляду на його довжину — він повинен неунікнено бути поділеним на дві чи скільки там частин. Тим порушиться враження єдності. Але у ряді видань “На горі” він мені теж не пасує. У цих виданнях я хочу обмежити своє ім’я як автора книжок (досі під ним нічого не вийшло — воно стояло тільки як ім’я перекладача або автора статей) до мінімуму. Так, наприклад, десь посередині цього року я маю намір видати три свої п’єси (театральні), але це буде щойно вісімнадцяте або дев’ятнадцяте чергою видання “На горі”, а після цього з’явиться знову ряд видань не мого авторства. Я просто не хочу фігурувати як “швець і жнець” власного видавництва, це небажання може й чисто суб’єктивно, проте я на нього мабуть таки маю право.

Крім того, є момент ще й психологічного порядку. Це правда, що ініціатива видання Вашої книжки у “На горі” походила від мене, але з другого боку, напис (дедикаційний) на надісланій мені люб’язно збірці “Розмова з батьком” свідчить про Вашу ініціативу щодо моєї статті про Вашу творчість, а, поза тим, Ви бачили вже перед тим різні мої видання і знали їхню специфічну відмінність від решти українських видань на еміграції. Отже, тепер (я маю взагалі спізнені реакції) в мене з’явилося почуття певної незручності, щось приблизно в такому дусі: чи справді ж для того, щоб запрошений гість почував себе повнотою комфортабельно, господар повинен чемно й мовчки вийти з кімнати?

Передумавши всі можливості, насамперед же те, що Вас відчужує в моєму есеї, я склав до нього цілком новий вступ, який додаю тут у копії. Я постараюся укласти його так, щоб ні в кого не було жадних сумнівів щодо неідентичності Ваших поглядів з моїми з огляду на деякі речі й на деяких осіб, щоб читачі переконалися, що мої видання не є просто виданими “гарними” книжками з заохочувальними передмовами видавця, лише — виданнями, де поважно ставлять поважні літературні проблеми, де дискутують над ними без огляду на особистість і де — головне — не приховують творчої лябораторії від очей загалу. Таж ця серія й носить назву “Для аматорів”, т.т. для людей, зацікавлених у літературних питаннях, а не для людей, зацікавлених у приємному згаянні вільного часу.

Ряд дрібниць я виправлю, зокрема — розкрию ініціали РБ при згадці про Коровицького на повне “Розмова з батьком”, інакше зформулюю оті речення з “закидом колежанці” (щось так: “Лесич відзначає в Калитовської —” і тд.) тощо. А вся решта піде безсумнівно

на мою відповідальність, як Ви це прочитаєте в укладеному новому вступі.

Я дуже був би Вам вдячний, якби цей найновіший проєкт укладення Вашої збірки знайшов Вашу апробату і, тим самим, став би вже остаточним. Прошу Вас про можливо скору відповідь.

До техніки видання є ще такі два моменти:

1. Сторінка з нотаткою проф. Рудницького про українську мову повинна бути вміщена обов'язково. Це неминучий висновок з мого досвіду, як ставляться до нашої мови й культури чужинні інтелектуали, непоінформовані в найелементарніших речах. Зразок я наводив Вам в одному з найновіших моїх листів, але їх можна наводити цілими зошитами. Я просто обурююся, коли бачу поважні українські видання без найкоротших анотацій про те, якою мовою їх видано, — так, наприклад, щойно появлене перше число місячника “Сучасність” (Мюнхен), який тепер виходитиме замість “Сучасної України” та “Української літературної газети”. Кожен, хто знає, що ці літери — “кириличні”, автоматично гадатиме, що це — російське видання, — і тоді всі змагання наших інтелектуалів лишаються порожніми, нагадуватимуть (вибачте за грубе порівняння) показування дулі в кишені.

Тим то я стараюся (і це одне з найголовніших завдань “На горі”) робити так, щоб усе, що йде в ряді українських видань, давало для чужинців у найкоротчій формі найповніше уявлення про предмет. Ви бачили, до речі, це й у журналі “Україна і Світ”, до редагування якого я маю стосунок.

Зрештою, дорогий Пане Вадиме, це право кожного видавця — давати наприкінці, після замкнення самого тексту, каталоги своїх видань, різні інсерати, звернення про передплату й подібне. Воно ніколи не “обтяжує” книжку, тому що стоїть поза її загальним принципом оформлення і становить єдність лише з загальним типом видань з погляду саме видавничого. До Вашої книжки я не долучу ніяких реклям (як у виданні Езри Павнда), взагалі нічого, крім цієї однієї сторінки, яка буде зламана аж після показника змісту, — але на цю сторінку я таки дозволяю собі наполегливо заявити претенсію.

2. В англійській анотації не узгляднено мого прохання зазначити інші (поза тими, що у книжці) переклади Ваших поезій. Можливо, що це недогляд, але можливо, що й свідоме уникнення. Тут, в останньому випадкові, я, звичайно, не маю права так рішуче наполягати, як у деяких інших випадках. Проте, дозволяю собі подати Вам свою рацію, чому, на мою думку, варт в анотації про ці переклади згадати. Вам відомо, що головні закиди нам у світі полягають у тому, що нас ідентифікують з антисемітами (цей погляд поділяють найбільші сучасні “володарі дум”, включно з англійським філософом Бертраном Расселом). “Сучасна Україна” пробувала поставити справу на широку скалю, влаштувала на своїх сторінках дискусії, запрошувала до вис-

лову видатних єврейських діячів і тп. На мою, однак, думку, коротка, “неутральна” нотатка англійською мовою, що Ваші вірші існують також і в єврейському перекладі, може без порівняння більше вибити зброї з рук наших неприятели, ніж цілі то и “білих книг”, “самовиправдовувань”, апологій тощо.

Тож я аж ніяк не хотів би оминати цю можливість підтягти дещо з ворожих аргументів. Я ні в якому разі не є тільки Дон Кіхотом, задивленим у “добрі діла” українців, але й гостро свідомим усіх небезпек практичним пропагатором. Ба, я цілковито здаю собі справу з того, що роблене з боку “На горі” тільки тоді матимемо глузд, якщо цією лінією підуть наступні покоління видавців на чужині, поліпшуючи й розвиваючи те, що робимо ми з дружиною, дедалі вгризаючись в інертну психіку світу і відвойовуючи наші позиції крок по кроці. Інакше нема нам сенсу тут, у чужому світі, існувати і ні для чого заявляти себе українцями. Без діл, без конкретних доказів (не останньою мірою — за допомогою аргументів тих, хто нас ігнорують) ніхто все-одно не називатиме нас нашим іменням, а називатиме “росіянами”, “поляками” або “людьми незнаного походження”, — як це, до речі, офіційно має місце в Англії.

Програма цього першого наступу, Пане Вадиме, у нас із дружиною суворо продумана, тисячу разів перевірена й скорегована, ми перебуваємо весь час у курсі того, що робиться навколо української еміграції, — їй на шкоду або їй на користь, — і через те я дуже просив би Вас не бути впертим у цій справі, а дати на неї згоду. Вірте, що це **потрібно**. [...]

Я переконаний, Дорогий Пане Вадиме, що Ви, все передумавши з кожних, мною сугерованих аспектів, підете назустріч, і ми випустимо книжку, щоб була б поєднанням, як то кажуть росіяни, “приятного с полезним” (т.т. приемного з корисним). У сподіванні цього дозволяю собі висловити мої найкращі побажання для Вас і Родини, також в імені моєї дружини.

Щиро Ваш

Айб/Ансбах, 6.11.1962

Дорогий Пане Вадиме!

Я абсолютно ні за що не розгнівався, а просто не писав з тієї самої причини, що й Ви (брак часу). Ваш лист з 1.цм., однак, надійшов якраз на момент, коли з’ясувалося з друком журналу “УіС” — саме з фактом, що матеріал, який уже складений, може бути доповнений, — і тим самим несподівано актуалізувалася справа з Вашим перекладом з Немойовського.

Отож, якраз і до речі.

Моє остаточне становище до Вашого перекладу незмінно те саме, що й первісне. Я його вважаю за великий здобуток поетичного перекладного мистецтва, — про що мав шану сповістити нещодавно й автора у листі. Щодо пропонованих мною поправок, то, лишаючися при своїй думці, я її тим не менш не збираюся накидати. Передумовою до видавничої співпрці з авторами є готовність того, хто щось видає, надати авторові право на власну волю, — поготів такому досвідченому, як Ви.

І виключно тільки тому, що Ви самі мене тепер запитали, я дозволяю собі викласти — по змозі обгрунтованіше — мої аргументи щодо тих дрібних поправок, які видаються мені бажаними.

1) Р.18. Г р і ш — у мовній свідомості абсолютної більшості нашого народу означає не поняття грошей, лише конкретно дрібну монету, півкопійки. Повсюдно, в тому числі й в економічній літературі прийнято й затверджено термін “гроші”, отже, прим., “господарство, засноване на грошах” (тоді як “господарство, засноване на гроші” — означало б: дешеве, дефіцитне, “копійчане” господарство). У даному випадку цілковито неясно, що йдеться саме про “гроші”, а не про “гріш”: розв’язати удачу (якщо вже Вам хочеться цього російського слова, замість українського “успіх”, “щастя”, “талант” тощо) за допомогою грошей, а не гроша. Якщо тут залишити “гроша”, то, знову ж таки, читач з нормативною мовою думатиме, що тут йдеться про якусь комбінацію, в якій успіх досягається малими витратами. Особисто я не бачу ніяких підстав давати в українському перекладі не те, що мав на увазі польський автор.

2) Р.14. Я к б и. Для мене (як і для всякого східняка), вжитий у цьому значенні, це аж потрійний покруч, бо і галичанізм, і полонізм, і росіянізм одночасно (рос. “как би” — в цьому самому значенні). “Як би” (окремо) існує в нас для таких випадків: “як би він не старався, в нього все-одно нічого не вийде”, “якби” (разом) — для таких: “якби я знав, що так буде, то ніколи не зважився б”. Для даного, Вашого випадку існують: “наче б”, “неначе б”, “немов би”, “ніби б” ітд..ітд.

3) З. Р.49. Щодо “и” (у слові “Сміт”), то за правописом 1929—1930 існує залізне правило: цей знак вживається тільки й виключно в написанні слов’янських і орієнтальних імен. (До речі, прізвище “Сміт” є навіть у Голоскевича.) Я припускаю думку, що цей правопис не зовсім досконалий і що він не віддає точно чужу фонетику. Але: а) ми так чи так не маємо літер ні для англ. “ті-ейч”, ні для еспанського “с” у таких словах, як “Сід”, “Гарсія”, “сіюдад” тощо, ні для численних відтінків арабського “к — х”, ні для багато ще дечого, — тим то наша транскрипція це не наслідування, а просто система символів, як, зрештою, і взагалі кожна транскрипція чужих імен або слів у кожному правописі; б) оскільки таку транскрипцію встановлено, і то за

відносно ліберальних умов, з другого боку все те, що робилося в нашому правописі пізніше, робилося вже з дедалі меншою свободою мовознавчої думки, — я й тримаюся цього правопису Голоскевича з послідовною вірністю і триматимусь аж доти, поки якась, для всіх авторитетна установа (напр. УВАН) не внесе в нього зміни.

4) Р.90. Ви змінили “зложила голову” на “склонила голову”. “Клонити” — українське слово. Але воно тотожне з російським “клонить”, тоді як українського синоніму “схилити” в російській мові нема. В усіх таких випадках я особисто завжди без винятку волю варіант, якого нема в російській мові. Тож і тут я б радив не “склонила голову”, а “схилила голову”.

Отже, все пишу не для того, щоб Вас хвилювати, а — повторюю — бо Ви мене самі запитали. [...]

Смерть Зенона Гарнавського мене страшенно пригнобила. Властиво, “пригнобила” — це не те слово. Тут щось інше. Відчуваю сливе фізичний брак чогось надзвичайно важливого й незамінного. У нас із ним були такі чудесні пляни з театром. Хвалити Бога, що він устиг закінчити кілька перекладів, бодай начорно. (“Вбивство у соборі” Т.С. Еліота перебуває в мене, і я його саме доредаговую, готуючи для того самого ювілейного видання до 75-річчя Еліота в наступному році, в якому має бути і Ваша “Великопісна середа”).

З Дітройту мене повідомлять, що там нема дослівно нікого, хто міг би провадити цей театр, утворений з такими труднощами, далі. [...]

Щиро Ваш

Айс/Ансбах, 6.11.1962

Дорогий Пане Вадиме!

[...] І ще щодо наших мовних дискусій. Не подумайте, будь-ласка, що я галичаножер. Я дуже люблю твори, написані західняцькими нашими діалектами, особливо люблю Федьковича й Бордуляка. Ці діалекти я люблю без порівняння більше, ніж діалект у творах Нечуя-Левицького.

Коли східняцький діалект втручається у нормативну мову, я не менше лютую, ніж у випадках мовної пациківщини. Наприклад: коли читаю видаваний абсолютно кретинічним воляпюком — та ще й безграмотно — “Нотатник” Лимана. (Не роблю з мого вислову жадної таємниці, і дозволяю Вам, ба навіть прошу при зустрічі з ним цю мою думку про його дурне вариво переказати).

Те, про що ми з Вами сперечаємось, не діалект. Це завершена окрема мова, з власними законами й закономірностями. Нею можна послуговуватися в усіх можливих випадках громадського й приватно-

го життя, що й робилося (і робиться на еміграції далі). Це, отже, також нормативна мова — мова української меншости.

Те, що одна з цих двох нормативних мов мусить умерти на користь другої, — вигадав не я, а вигадало життя. (Це зрозуміла навіть Греко-Католицька Церква: о.о. Василяни доручили редагувати новий переклад Св. Письма не, скажімо, Єндикові, а мені).

На рідних землях проблему вже розв'язано: галичани пишуть так, як і наддніпрянці. Не бачу жадного глузду у зберіганні цієї мертвої мови й на еміграції.

Щиро Ваш

Айб/Ансбах, 8.7.1962

Дорогий Пане Вадиме!

Вибачте мені з серця, що запізнився з відповіддю на Ваш люб'язний лист з 4.мм., з додатком Вашого розкішного перекладу фрагменту з поеми Немойовського. Я по вуха все ще у своїй біблійній редакційній праці, тим то тижнями світу Божого не бачу і не реагую на найпримітивніші подразники, не то що на таку важливу річ, як ця Ваша праця. [...]

А тепер поновлюю своє настійне прохання щодо перекладу Еліотової “Великопісної середі”.

Я, отже, до його 75-річчя в наступному році хотів би видати, вкупі з перекладом “Вбивства у соборі” (Зенона Тарнавського), ще Ваш переклад з “Розмови з батьком” (що, samozрозуміло, було б зазначено, — т.т. подання джерела перводруку) і свій повний переклад “Спустошеної землі” (т.т. доробив би його: це в мене вийшло, здається, краще за інші мої переклади у нашому виданні вибраного Еліота). Ось сюди й я хотів би включити цей Ваш цілком новий переклад.

Як бачите, часу в Вас було б на те аж до кінця року, тож Ви не потребували б ніякою мірою поспішати. Могли б, отже, працювати в повному спокої, з перервами, щадивши своє здоров'я і нерви.

Я справді був би неймовірно радий, якби цей переклад вийшов таки під Вашою егідою. Більш у нас його ніхто б не втнув. Молоді — ще дійсно занадто молоді, технічно невправні, вони спромоглися б лише на більш або менш вигладжений інтерлінеар, але не на засвоєний, одуховлений власний твір, — яким є, суттю, кожен мистецький переклад. Ваша й Барчина присутність у найновіших “Нових поезіях” якнайкраще свідчить про справжнє й досконале, яке тим більше відтілюється, що тлом має різної якості, більшу або меншу недозрілість. [...]

Щиро Ваш

Дорогий Пане Вадиме!

“Україна і Світ” ще друкується. Позавтра їду до Мюнхену на ревізію і машинний догляд. Як тільки вийде з друку (займе час брошурування), вишлю Вам три примірники — авторсько-перекладацькі.

Натомість Костюк не потребує висилати мені збірник “Слова” у більше ніж одному примірникові. Одного вистачить цілковито.

Якби Ваші переклади з Еліота були готові так десь на половину січня, було б знаменито. У лютому має йти у друкарню, тож варт було б мати мені заздалегідь, на випадок можливих обговорень чи уточнень.

Але з можливістю видати будь-що Вашого в німецькому видавництві мушу Вас розчарувати з місця й найрішучіше. На жаль.

Літературна ситуація сучасної Німеччини підла, падлюча, смердюча і рабська. Рабською Німеччина була, щоправда, завжди (за винятком двох чудо-епох: середньовіччя з “Парсіфалем” та “Нібелюнгами” і експресіонізму в нашому сторіччі), і тільки те й робила, що плазувала перед Італією, то перед Версаєм і клясицизмом. Але такого духовного невільництва, як тепер — та ще й добровільного — не було в ній ніколи.

Поезію визначають два напрями: орієнтація на той дриглястий маразм, який іде з англосаксонських країн (сьогоднішній “Париж” для Німеччини), і плазування перед російщиною найгіршого гатунку. Іншого нема, і потикатися в це багно з пропозицією перекладів з українського поета — було б спробою, задалегідь засудженою на тотальну поразку.

Прошу собі уявити: Пастернака мосі дружини, виданого навіть не в Німеччині, а у Швайцарії (для німців, отже, щось наче краший зразок), у люксусовому видавництві, розійшлося в усьому німецькому світі ... 731 примірник. За два майже роки!

І це ж Пастернак, навколо якого було перед тим зроблено стільки політичного шуму, що, отже, мало б нібито служити за рекляму. То що ж говорити про ім'я, в тутешніх модадавчих видавництвах незнане (а якщо в таких не знане, то не візьметься видавати ані одне третьо-чи й четверторозрядне)? Єдина шанса була б, якби Ви були советським поетом, — та й то за умови, що Ви були б не українським, а російським.

Пишу, можливо, жорстико-розчаровуюче, але чи мав би ж Вас інформувати фальшиво?

Те, що ми робимо, йде всупереч цій течії. Дружина раз-у-раз відхиляє пропозиції видавництв, хоч, переклавши всіх цих Шолохових, Дудінцевих і подібні напівфабрикати, могла б уже зробити шале-

ну грошову кар'сру. З того ж, що пропонує вона, відхиляють раз-у-раз видавництва. Виходить, як бачите, зачароване коло.

Про наші зусилля й витрати з "На горі" писати не потребує. Принципи викладено достоту в інтерв'ю з Соловієм у "Сучасності". Це праця в порожнечу, т.т. спрямована в тому керункові, в якому за сто років буде або справді нова доба, або не буде нічого, і тоді всі ці земні енергії зберуться для нових комбінацій у нам ближче знаному Божому творі.

Отже, якби йшлося про переклад трьох-чотирьох Ваших поезій для якого-небудь Вашого нерентабельного видання, то дружина, як сказано, стоїть до послуг. Але тільки для такого випадку.

На світі жити, мабуть, дуже прикро сьогодні. Ми цього не бачимо, тому що живемо в абсолютній глухомані, живемо самовистачально, і про мерзенність діл людських знаємо тільки теоретично: з газет і з листів. (З цієї, м.і., причини перестали відвідувати навіть фільми, а ходимо до кіна тільки тоді, коли йдуть фільми Дісні про рослини або про тварин.)

Вам, уявляю собі, без порівняння важче: родинні й навколишні реалії. Знаю з багатьох листів, як почувують себе наші інтелектуали в умовах заокеанської цивілізації. Хто того винен? Наша вдача, наше геніальне вміння утворювати сто партій і тисячу церков, роздрібнювати матеріальну й духовну енергію на сто тисяч взаємозаперечних проєктів, а в результаті не мати нічого.

Скільки разів доводив, умовляв, торочив нашим партайманам і духовним особам — ще від самого початку, від первісного руху за океан: ліквідуйте партії, ліквідуйте уряди, утворіть комітет, купіть шматок пралісу в Бразилії... За ці 15 років мільйон поселенців розплодився б у п'ятимільйоновий шматок народу, ще за 50 років ставили б питання про культурну й мовну автономію в межах Бразилійської держави, і так далі, в регіони утопії... Щоденним вихованням поетичного почуття у школі досягли б того, що вже сьогодні поет міг би випускати збірку накладом 10 000. Така велика купа народу з розвиненою мовою змусила б про себе заговорити. Її поетів просили б про дозвіл на переклад, — а не поет мусив би просити бути перекладеним, як це є в дійсності...

Шкода говорити. Хохол (чи русин) є хохол (чи русин). І що ця проклятуша так звана нація таки й справді проклята — це цілком за-служена річ.

Залишається, отже, чиста утопія, Дорогий Пане Вадиме, чиста донкіхотерія. Кожен з нас вимірюється щаблем, на якому знайде в собі ще сили цю донкіхотерію витримувати.

Може бути ще, щоправда, інакший шлях пробивання в позаукраїнський світ: щось таке витворити чужою мовою, чого там нема. Але шлях цей індивідуальний. І, здається, справу варт мати виключно з прозою, не з поезією. [...]

От і все до теми, Дорогий мій Колего. Ми люди дорослі і бували в різних ситуаціях. Що ще можна сказати?

Та ось наближаються Свята. Закінчується рік. Підсумки. Ну, і як би там не було, а все таки — пляни.

Тож дозвольте в імені нас обох, дружини й мене, побажати Вам і всій Родині якнайрадісніших Свят і якнайможливішого добра в новому році. Прийміть наші найкращі поздоровлення і найкращий вислів дружніх почуттів.

Вам відданий

Післяслово

Журнал “Україна і Світ”, присвячений творчості Т. С. Еліота, був у повному друкарському процесі в грудні 1962 року, згідно з останнім наведеним листом Ігоря Костецького. Вадим Лесич послав йому свій переклад “Великопісної середі”, мабуть, у січні 1963 року. Костецький надрукував цей переклад з деякими значними змінами, які він зробив на власну руку, без порозуміння з Лесичем. Трудно сказати, чому Костецький зробив це, знаючи прискіпливість і перечуленість Вадима Лесича не то що до кожної мінімальної зміни, але й до найменших друкарських “чортиків”. Можна припускати, що Костецький не мав часу зв’язатися з Лесичем, а йому дуже залежало на тому, щоб мати цей переклад “Великопісної середі” в своєму журналі. Вадим Лесич zareагував на цей інцидент надто різко; він ніколи не міг цього Костецькому забути, ні простити. Костецький же, посвятивши так багато часу, уваги і любови творчості Лесича, досмертно образився на Лесича за його випад.

Оба приятелі витримали в своїх характерних ролях до кінця, — до смерти не відізналися до себе словом.

Ред.

СВІТО-ВИД

Літературно-мистецький журнал

Номер 1 (5)

КИЇВ—НЬЮ-ЙОРК

1991

Видання Київської організації Спілки письменників України,
Спілки театральних діячів України

та
Нью-Йоркської Групи

